

המכון למדיניות ואסטרטגיה (IPS)

דצמבר 2019

האומנם בשלו התנאים להסדרה ארוכת טווח ברצועת עזה?

מיכאל מילשטיין

מאמר

בשבועות האחרונים ניכרו בשיח התקשורתי והפוליטי בישראל איתותים אופטימיים לגבי סיכויי ההגעה להסדרה ארוכת טווח ברצועת עזה. ברקע לכך, המגעים המתנהלים מזה מספר חודשים בנושא בהשתתפות החמאס והג'האד האסלאמי מצד אחד וישראל מהצד השני, ובתיווך גורמים חיצוניים, ובראשם מצרים. בהקשר הזה, רווח הדימוי ולפיו ההתקדמות בשיח התאפשרה בעקבות סבב ההסלמה האחרון ברצועת עזה (12-14 בנובמבר; זכה לשם הקוד "חגורה שחורה"), שבו חיסלה ישראל את בהאא' אבו אלעטא, מפקד הג'האד האסלאמי בצפון רצועת עזה, שהוגדר כ"גורם סורר בכיר" שהיה אחראי לסדרת פיגועים נגד ישראל (בעיקר שיגורי רקטות). החמאס מצידה זכתה לשבחים נוכח הישגיה מחוץ לעימות, ואף תוארה כבעלת אינטרס משותף עם ישראל בשימור הרגיעה (הגם שפעיליה היו אחראים לשיגור מטח רקטות לעבר באר-שבע זמן קצר לאחר הסבב).

ברמה האסטרטגית, ניכרת - לכאורה - בשלות מצד חמאס לקדם הסדרה ארוכת טווח עם ישראל. התנועה המתפקדת מזה למעלה מעשור כריבון בפועל ברצועת עזה מייחסת כיום חשיבות רבה למצב האזרחי והכלכלי ברצועת עזה, ולאור זאת ניסתה לקדם מהלכים אסטרטגיים שיאפשרו הקלה של המצוקה הפנימית באזור (זו עלולה לשיטת חמאס להוביל להתפרצות מחאה פנימית נגדה). ואולם, כל המהלכים האסטרטגיים שהנהיג יחיא סנואר, ראש חמאס ברצועת עזה, לצורך שיפור המציאות בעזה בשלו: הפיוס עם הרשות הפלסטינית נקלע למשבר חריף, ואף גרר סנקציות אזוריות מצד הרשות הפלסטינית נגד רצועת עזה; ההתקרבות למחנה ההתנגדות בראשות איראן לא סייעה לחילוף סיוע כלכלי משמעותי מצד טהראן; קטר מגבירה איתותיה כי היא צפויה לצמצם את הסיוע האזרחי

החשוב שהיא מעניקה לרצועת עזה; ו"צעדות השיבה" שקודמו מאז ראשית 2018 וגבו מחיר אנושי כבד לא דחקו בישראל לנקוט הקלות משמעותיות כלפי הרצועה.

המשבר המתמשך בין ישראל לרשות הפלסטינית תורם כך נראה גם הוא לקידום שיח ההסדרה. נוכח ההערכה כי אבו מאזן אינו מעוניין או יכול לבסס את השפעתו ברצועת עזה, ולאור החשש כי מאמצי אבו מאזן להחמיר את המצב הפנימי ברצועת עזה יגבירו את הסבירות להתפתחות מערכה באזור, ניכרת נכונות גוברת של ישראל לשקול קידום הסדרה עם חמאס (באמצעות שיח עקיף), גם אם משמעות הדבר הכרה הלכה למעשה בממשל חמאס ופגיעה בדימויה של הרשות הפלסטינית מבית. שיח ההסדרה מעמיק את חשדו של אבו מאזן כי ישראל מקדמת "מזימה" שנועדה לסתום את הגולל על האפשרות כי הרשות הפלסטינית תוכל בעתיד כלשהו לחדש את שלטונה ברצועת עזה ולהאיץ את הפיצול הגיאוגרפי-פוליטי של הממשל הפלסטיני.

לאור כישלון החלופות האסטרטגיות, נוצר הרושם כי ההסדרה ארוכת הטווח עם ישראל נבחנת ע"י חמאס בצורה רצינית מאשר בעבר. במוקד השיח ניצבת משוואה ותיקה יחסית ולפיה בעבור הקלות משמעותיות מצד ישראל בתחום האזרחי (בעיקר בהקשרי כניסה והוצאה של סחורות ותנועת אנשים, הסדרת ההזרמה של הסיוע הכספי הקטרי, וכן קידום פרויקטי תשתית), תנקוט חמאס ריסון ביטחוני, ובמוקדו מניעת פיגועי טרור נגד ישראל (בעיקר שיגורי רקטות) והמשך החיכוכים האלימים "העממיים" במרחב גדר הגבול. ישנן סוגיות מורכבות שבשלב הזה נראה כי הצדדים מעדיפים לעקוף אותן ולהותירן לשיח עתידי, ובראשן: השבויים והנעדרים הישראליים שבידי חמאס; הוצאת פועלים עזתים לעבודה בישראל; איום המנהרות ההתקפיות של חמאס במרחב קו הגבול; וכן הקמת תשתיות לנמל ימי/אי או לשדה תעופה ברצועת עזה.

ניתוח מעמיק מעלה כי למרות האיתותים האופטימיים, ישנם עדיין מכשולים רבי עוצמה אשר צפויים לעמוד בדרכו של תרחיש זה, להכשילו וייתכן אף להביא לחידוש חיכוכים אלימים באזור, לרבות בין ישראל לחמאס. במסגרת הזאת, נדגש לנתח מספר סימני שאלה כבדים לגבי דיוקנה ותוחלתה של הסדרה עתידית:

א. **האומנם ביצעה החמאס הכרעה אותנטית לכיוון ההסדרה?** למרות הניתוח שהובא קודם לכן, קשה לקבוע חד משמעית כי חמאס ביצעה הכרעה ברורה לכיוון הסדרה ארוכת טווח עם ישראל או קרובה לכך. מהלך שכזה אומנם נתפס כחינוי בעיני בכירים רבים בתנועה, אולם מנגד יש רבים שרואים בו מהלך העומד בסתירה לעקרונות היסוד האידאולוגיים שלה, ובראשם קידום "ההתנגדות המזוינת" נגד ישראל. לאור זאת, גם מרבית בכירים בתנועה להבהיר בפומבי כי מימוש ההסדרה אינו קרוב; כי מדובר בחידוש ההבנות שגובשו בתום מבצע "צוק איתן" (קיץ 2014), ולא בהסכם עם ישראל שיכבול את ידי חמאס; ומבהירים כי גם אם ימומשו אותן הבנות, תימשך הדבקות העמוקה של חמאס ביעד של שחרור כל פלסטין ובסירוב המוחלט להכיר בישראל. נוסף לכך, יודגש כי שיח ההסדרה עורר בחודשים האחרונים מבוכה בשורות חמאס, במיוחד כאשר עלו קולות בציבור שגילמו ביקורת כלפי התנועה על הפניית גב

לזהותה הג'האדית, דבר שבא לידי ביטוי בהימנעותה מהשתתפות בסבב "חגורה שחורה", והחלטתה לצמצם בהדרגה את היקף "צעדות השיבה". למרות חשיבותה של ההסדרה, נראה כי יש רבים בחמאס שחוששים שהמהלך יקרין לשלילה על דימויה הציבורי, וייתפס באופן שלילי בעיני פעילי הזרוע הצבאית, שרבים מפעיליה דבקים בגישה לוחמנית ומעטים מהם אף ביצעו בשנה האחרונה מספר פיגועים עצמאיים נגד כוחות צה"ל במרחב קו הגבול.

ב. **האם ישנה בשלות בצד הישראלי?** חמאס כאמור מצפה לתמורות אזרחיות משמעותיות כבר בזמן הקרוב. ואולם, הצד הישראלי מצוי בעיצומה של מערבולת פוליטית מתמשכת, ובמוקדה צעידה לעבר מערכת בחירות נוספת במרץ הקרוב (שלישית השנה). בעטיו של מצב זה, אין למעשה בישראל הנהגה שמסוגלת לקבל הכרעה אסטרטגית כגון הסדרה ארוכת טווח ברצועת עזה. גם אם יינקטו מהלכים אזרחיים משמעותיים בחודשים הקרובים הם עומדים באיום של התבטלות עם כינונה של ממשלה חדשה לאחר הבחירות.

ג. **האומנם נוטרלה תופעת "הסוררות" ברצועת עזה?** אחת מבעיות היסוד הקשות המציבה איום מהותי בפני היכולת לבסס הסדרה ארוכת טווח לאורך זמן היא העובדה שהחמאס נמנעת באופן עקרונית מאכיפה נחושה כלפי יתר הפלגים ברצועת עזה, ובראשם הג'האד האסלאמי. הפעילות המכונה "סוררת" הנמשכת מאז תום סבב "חגורה שחורה" באה לידי ביטוי בשיגור רקטות מפעם לפעם (כנראה ע"י פעילים של הג'האד האסלאמי), וזאת כאמור מבלי שחמאס נוקטת פעילות כוחנית נגדם לפני או לאחר הפיגועים, תוך המחשה מיהו הריבון היחיד ברצועת עזה ואיתות כי המהלכים עומדים בסתירה חריפה לאינטרס אסטרטגי של התנועה. כל הסדרה שתגובש תמשיך להיות מאוימת ע"י האפשרות שהפלגים יעניקו פרשנות משלהם למציאות ברצועת עזה ומסיבותיהם יחליטו לקדם פעילות צבאית נגד ישראל (למשל בימי אזכור או בעקבות אירועים שיתרחשו בגדה המערבית או בירושלים). חמאס כך נראה נמנעת מאכיפה כוחנית נגד הפלגים בשל שילוב בין מספר סיבות: תפיסתם כבעלי ברית במערכה עתידית נגד ישראל; אי רצון להצטייר כמי שקידמה עימות פנימי בשם המאמץ להגביל את ההתנגדות; וכן השאיפה להותיר "שוליים" שיקדמו פעילות צבאית נגד ישראל מבלי שהאשם ידבק ישירות בחמאס.

ד. **המשך אכוונת טרור של חמאס בגדה המערבית:** לפי פרשנותה של חמאס לאורך כל העשור האחרון אשר במהלכו גובשו מספר הסכמי הבנות ברצועת עזה (בעיקר לאחר סבבי עימותים עם ישראל), אלה אינן מחייבות שינוי בהתנהלות התנועה כלפי הגדה המערבית. נהפוך הוא. ככל שהיא משיתה על עצמה ריסון עמוק יותר ברצועת עזה, היא חשה יתר נוחות לקדם

פיגועים בגדה המערבית שנתפסת לכאורה "מחוץ למשחק". בהקשר הזה, עלול להיווצר מצב שבו חמאס תפגין מאמץ לשימור רגיעה ברצועת עזה, אך תקדם פיגועים בגדה המערבית וממנה לשטח ישראל, דבר שיסייע לה באופן כפול: הן כדי להוכיח כי היא ממשיכה בקידום נחוש של הג'האד נגד ישראל; והן כדי להביך את הרשות הפלסטינית שאותם הפיגועים יבוצעו משטחה ובשטחה, ולהחריף את המשבר בינה לבין ישראל.

ה. **השפעת המציאות הפנימית ברצועת עזה:** לפחות בשלב הזה לא נראה כי ישנה ברצועת עזה צפייה ציבורית מוגזמת לגיבוש מהיר של הסדרה ארוכת טווח, ובפרט לא לגבי מימוש הישגים מהירים שיאפשרו שינוי של המציאות ברצועת עזה. גיבוש של הבנות מחודשות קל וחומר הסדרה ארוכת טווח עלול ליצור ציפיות ציבוריות גבוהות, אולן אלה עלולות להיתקל מהר יחסית ברף מימוש מוגבל בהרבה של מהלכי ישראלים מצד ישראל (בעיקר בכל הנוגע להרחבה משמעותית של היקף התנועות מהרצועה ואליה, וכן יציאת עזתים לעבודה בישראל, מהלך שמנקז צפיות עזות מצד רבים באזור). הדבר עלול להוליד תסיסה ציבורית שתופנה כלפי חמאס או תנוצל על ידי לקידום חיכוכים עממיים נגד ישראל, אולם במקביל גם עלולה להגביר את תעוזת הפלגים לנקוט מהלכים צבאיים, שלא ילוו במאמץ אכיפה וריסון משמעותי מצד חמאס.

מכלל הניתוח, נראה כי בעת הנוכחית חמאס בשלה למהלך מוגבל יותר מאשר הסדרה ארוכת טווח מהדגם הקרוי בז'רגון האסלאמי - "הודנה" או "תהדא'ה". התנועה מעוניינת כך נראה בהפוגה שתלווה בשיפור של המציאות האזרחית ברצועת עזה, וייתכן כי תסכים בעבור זאת להגביר את מאמציה לשימור הריסון הביטחוני להגביל את החיכוכים העממיים במרחב קו הגבול. עם זאת, לא סביר כי תסכים להסדרה שתלווה בוותורים מהותיים מבחינתה, במיוחד פגיעה או הגבלה על נכסיה הצבאיים האסטרטגיים דוגמת מערך התת-קרקע או הארסנל הרקטי, שאותם היא צפויה להמשיך ולפתח. יתרה מזאת, היא צפויה להמשיך כאמור בקידום טרור בגדה המערבית ולא סביר כי תפנה לאכיפה כוחנית (קל וחומר פירוק מנשק) של יתר פלגי הטרור, גם כאשר אלה מפעם לפעם יפרו את ההבנות באמצעות פיגועים.

באשר לישראל - מומלץ כי השיח בנושא הרגיעה יתאפיין בגישה מאוזנת וריאלית, ללא הקרנת אופטימיות שתיצור רושם מוטעה לגבי האפשרות לממש שינוי עמוק במציאות ברצועת עזה. נדגש להבהיר איזה יעדים ניתן כנראה לממש בשלב הזה, ובראשם ביסוס הבנות טקטיות אך לא בהכרח הסדרה ארוכת טווח. המהלך הזה עשוי להיות מלווה בשיפור מסוים של המצב בעזה, בתמורה לרגיעה ביטחונית יחסית, אך כאמור לא יתאפיין בשקט מוחלט לאורך תקופה ארוכה. נוסף לכך, נדרש לדון בשאלה מהם מחירי ההפסד שעלולים להתלוות למהלך שכזה, ובראשם חיזוק דימויה ומעמדה של

חמאס בזירה הפלסטינית והחלשת אלה של הרשות הפלסטינית. מכל מקום, המשך חוסר היציבות במערכת הישראלית, בפרט אם גם לאחר הבחירות הקרובות לא תכונן ממשלה במהירות, יקרין לרעה על המציאות ברצועת עזה ויגביר את הסיכוי להתפתחות סבבי הסלמה דומים לאלה שהתרחשו בשנים האחרונות או אף חריפים מהם.

ראש הפורום ללימודים פלסטינים במרכז משה דיין באוניברסיטת תל-אבי. מרכז בימים אלה פרויקט בנושא המאבק האלימות ובפשיעה בחברה הערבית בישראל מטעם המכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS).
